

Az Emberi Jogok Európai Bírósága és "az elévülés nyugvása"

I. Második nekifutás

Új alaptörvényünk e sorok írása után röviddel hatályba lépő "átmeneti rendelkezései" szerint *"nem tekinthető elévültnek azoknak a törvényben meghatározott, a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével a kommunista diktatúrában Magyarország ellen vagy személyek ellen elkövetett súlyos bűncselekményeknek a büntethetősége, amelyeket az elkövetéskor hatályos büntető törvény figyelmen kívül hagyásával politikai okból nem üldöztek."* A javaslat szerint e bűncselekmények elévülése 2012. január 1-jén kezdődik.¹

A húsz évvel korábbi, Zétényi-Takács-féle törvényjavaslattal való nyilvánvaló hasonlóság, sőt lényegében azonoság mind tartalmi, mind formai tekintetben szembe-tűnő. A különbség mindössze annyi, hogy a felelősségre vonás lehetséges idejét az 1989-ig teljesen el nem évült cselekmények esetében limitálják. 2011 decemberében tehát ugyanazt, ugyanazokkal az indokokkal (szinte a szóhasználatot tekintve is) ismét megpróbálják. Ráadásul jelentős részben ugyanazok a most kormánypárti képviselők, akik ugyanezt a javaslatot annakidején ellenzékből nem támogatták.

Ezzel lényegében felülírják az Alkotmánybíróság 11/1992. (III. 5.) AB határozatában leszögeezett elveket, melyek lényege szerint a "jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani." Az Alkotmánybíróság annakidején rámutatott, hogy a mindig részleges és szubjektív igazságosságnál előbbre való a tárgyi és formális elvekre támasztott jogbiztonság. A büntethetőség elévülését ismét elkezdni rendelő törvény az állam büntető hatalmának korlátait töri át, sérti a visszaható hatály alkotmányos büntetőjogi tilalmát, ellentmond a jogbiztonság elvének (az előre láthatóságnak és kiszámíthatóságnak), és nem felel meg a büntetőjogi beavatkozás elkerülhetetlenségére, szükségességére és arányosságára vonatkozó alkotmányos előírásoknak sem.

A majdani törvény alapján születő döntéseket Strasbourgban minden bizonnyal meg fogják támadni, ezért most egyetlen kérdést vélek fontosnak megvizsgálni: melyen fogadtatása lehet az elévülés nyugvása utólagos kimondásának az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) előtt.

II. Az Egyezmény vonatkozó előírásai és az EJEB esetjogi gyakorlatának jellemzői

Az Egyezmény 7. cikke tiltja büntetőjogi rendelkezések visszaható hatállyal történő felruházást, igaz, kifejezetten csak a bűncselekménnyé nyilvánítás és a büntetés tekintetében:

"Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy a

nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni."

Ennek elképzelhető olyan értelmezése is, hogy önmagában az elévülési idő utólagos kiterjesztése - akár a nyugvás, akár a meghosszabbítás kimondásával - (tehát nem mint visszavetített bűncselekmény, vagy büntetés révén, hanem utólagos szigorúbb elbírálás által) önmagában nem Egyezményesértő.

Nehezen megválaszolható kérdés ugyanakkor, hogy pusztán az nem vezethet-e elmarasztaláshoz, ha az elévülés utólagos meghosszabbítása nyilvánvalóan és kizárólag egyedül az utólagos büntetés megalapozását szolgálja. Ilyen esetben ugyanis sérülhet az Egyezmény fontos alapelve, amely hatékony védelmet szorgalmaz az önkényes bűnüldözés minden formája ellen.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az EJEB határozatairól általánosságban elmondható: azok az angolszász rendszer sajátosságait magukon viselő olyan esetjogi döntések, amelyek a kontinentális jogi gondolkodás módszerei, sémái révén sokszor nehezen értelmezhetőnek, következtelenek is tűnhetnek. Ahogyan erre Grád András rámutat "mindenek előtt hozzá kell szoknunk a gondolathoz, hogy jöllehet az Egyezmény változatlan, a joganyag szinte észrevétlenül, folyamatosan alakul változik. Ez azzal jár, hogy bár a korábbi eseti döntéseket formailag senki sem helyezi »hatályon kívül«, amennyiben létezik frissebb eseti döntés egy ügytípus vonatkozásában, automatikusan a legutolsó lesz az irányadó. A korábbi ezzel ellentétes döntések ekkortól automatikusan - a kontinentális terminológiával élve - hatályon kívül helyezettek tekintendők, erre azonban az adott ügyben értelemszerűen semmi sem utal. [...] Látszólag parányi különbségek 180 fokot fordíthatnak egy-egy ügy megítélésén, [...] de még ha az összes előfeltétel adott is, akkor sem törvényszerű, hogy a kérdéses ügyben a miénkkel azonos sajátosságokon alapul a döntés."²

Lássuk hát, a vizsgált problémakörben korábban Strasbourgban milyen jellemző határozatok születtek.

III. Döntések és kérdések

1. Az NSZK-ban (a magyar megoldástól eltérően) egy 1993-ban elfogadott törvény a következőkről rendelkezett:

"A Német Szocialista Egységpárt jogellenes rendszere idején elkövetett - ám az állami vagy pártvezetés kifejezett vagy hallgatóságos akarata folytán politikai, vagy a jogállami rend alapelveivel összeegyeztethetetlen más okból nem üldözött - bűncselekmények elévülése szempontjából az 1949 október 11. és 1990 október 2. közötti

¹ A T/5005. számú, 2011. november 19-én benyújtott törvényjavaslat.

² GRÁD A.: A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. 2005-ös kiadás. A Strasbourg Bt kiadása, Budapest, 2005. 28-29. old.

időszakot figyelmen kívül kell hagyni. Az elévülés a két említett időpont között nyugodott.³

Az e törvény alapján hozott marasztaló ítéleteket három volt NDK-beli, a határőrizetért felelős vezető politikus illetve tisztviselő (Streletz, Kessler és Krenz) valamint az egyik igazolhatóan halálos lövést leadó határőr (K.-H. W.) Strasbourghban megtámadta, elsősorban az Egyezmény már említett 7. cikkére hivatkozva.⁴

A Bíróság mindenképp előtérbe helyezte, hogy nem kívánja átvinni a nemzeti állam bíróságainak jogkörét, így nem a kérelmezők büntetőjogi felelősségéről dönt. Hatásköre arra terjed ki, hogy megvizsgálja: a panaszosok tettei az elkövetéskori nemzeti vagy nemzetközi jogi normák szerint bűncselekménynek minősültek-e, s ha igen, a büntethetőség világosan és hozzáférhetően rögzített volt-e.

Az emberölések ténye s a részesség, illetve a tettesség kérdései nyilvánvalóak voltak, kérdés legfeljebb az lehetett, hogy igazolhatták-e ezeket a Határtörvény korabeli rendelkezései. A válasz - az NDK Alkotmányát is figyelembe véve - nemleges volt. A bíróság hangsúlyozta, hogy nem kifogásolható, ha az utódállam az elkövetéskori jogszabályokat jogállami alapelvek szerint értelmezi és alkalmazza. Emellett az is megállapítható - érvelt az ítélet a továbbiakban - hogy a falmál leadott sortűzek a nemzetközi jog (A Polgári és Politikai Jogok NDK által is elismert Nemzetközi Egyezségokmánya) élethez és szabad mozgáshoz való elírásait is sértették.

A határőr panaszát ugyancsak elutasító ügyben leszögezték, hogy egy egyszerű katonának is fel kell ismernie, hogy a parancs végrehajtásával súlyos bűncselekményt követ el, s az alapvető emberi jogokat is sérti. Az általa hivatkozott körülmények nem a tett megítélését, legfeljebb következményeit érinthetik. (W. szemben a vezetőikkel - éppen ezért felfüggesztett szabadságvesztést kaptak).

A kifejtettek szerint tehát az elévülési szabályok utólag történő visszamenőleges kiterjesztését nem vizsgálták, a bűncselekmények minősítés és a büntethetőség előre láthatósága enélkül is megállapítható volt. (Egyébként sem lett volna szükség a nyugvás érvényesítésére, hiszen az 1968-as NDK Btk. szerint az emberölés elévülési ideje 25 év volt (82. § (1) bek. 5. pont), a kérdéses ügyben a határsértők vád tárgyává tett lelövésére 1970 után, sőt szinte kizárólag a 80-as években került sor).

³ Zweites Gesetz zur Berechnung strafrechtlicher Verjährungsfristen, von 26.03.1993.

A törvény elvi alapja voltaképpen a híres Radbruch-i formula. Gustav Radbruch a II. Világháborút követően több tanulmányában, majd „Jogfilozófiájában” is kifejtette, hogy „létezhetnek törvények olyan mérvű igazságtalansággal és közártalmassággal, hogy azoktól az érvényességet, sőt a jogi jellegét is el kell vitatni.” (*Rechtsphilosophie*. Stuttgart, 1950. 336.)

Egyet értek azonban Péteri Zoltánnal, abban, hogy Radbruch kísérlete „[...] nem küszöbölte ki a felmerült nehézségeket. A »törvényfeletti jogra« való hivatkozás ugyanis - éppen az igazságossággal, mint többféleképpen értelmezhető fogalommal való kapcsolata révén - nem ad egyértelmű választ arra a kérdésre, hogy hol húzódik az »igazságtalan jog« és a »törvényes jogtalanság« közötti határvonal, illetve mikor válik a pozitív törvényben kifejeződő igazságtalanság annyira elviselhetetlenné, hogy vele szemben jogosult az engedelmség megtagadása is. További kérdés, hogy ki hivatott ennek eldöntésére. Aligha lehet kétséges, hogy ha e kérdések megválaszolása kinek-kinek szabad belátására volna bízva az jogbizonytalansághoz s végső soron anarchiához vezetne. Ha tehát nem fogadjuk el az örök, változatlan és emberi értelemmel megismerhető természetjog mint abszolút érvényű, objektív mérce létezését, úgy be kell érünk azzal a relatív érvényességű válasszal, amelyet egy-egy ország pozitív joga kínál, meghatározva azt; - Radbruch kifejezésével élve - hogy mi a jogszerű, de nem azt, hogy mi az igazságos.” (PÉTERI Z.: *Bevezetés a jogfogalmakba. Előadások*. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 22.)

⁴ K.-H. W. v. Germany, 37201/97.; Streletz, Kessler, Krenz v. Germany, 34044/96., 35532/97.

2. Csehországban szintén 1993-ban mondták ki az elévülés nyugvását.

2005-ben büntetőeljárás indítottak egy idős volt ügyészről, Ludmilla Polednová ellen, azzal a váddal, hogy ügyészi minőségében 1950-ben bűnrészes volt egy olyan koncepció pernek, amelyben négy személyt ártatlanul halálra ítélték. Polednovát 2007-ben nyolc év szabadságvesztésre ítélték, később büntetését csökkentették, megkezdte annak végrehajtását, végül kegyelmet kapott. A több fórumot megjárt ügy - amelyben vitatott volt a régi illetve az új büntető törvény alkalmazhatósága és az is, hogy a vádlott cselekményét "közvetlen" vagy "közvetett" bűnrészesnek tekintsek-e -, miként az várható volt, szintén Strasbourghban kötött ki.

Polednova asszony panaszát a német ügyben hozott döntéshez hasonló indokokkal minősítették elfogadhatatlannak.⁵

Az EJEB szintén hangsúlyozta, hogy nem veszi át a nemzeti bíróság szerepét, azt azonban rögzítheti, hogy a kérelmező annakidején egy olyan, a legalitás látszatát keltő igazságügyi rendszer meghatározó részeseként ténykedett, amely tudatosan semmibe vette az alapvető emberi jogokat, kiváltképpen az élethez való jogot. A vádlónak már a halálbüntetés szorgalmazásakor tudnia kellett: törvényes indokok nélkül, pusztán politikai célok szolgálatában súlyos bűncselekmény elkövetésében működik közre, amelyet a nemzetközi jog is elítél.

A német ügytől eltérően itt az elévülési szabályok megváltoztatásának kérdése azért nem vetődött fel, mert a cselekmény elkövetésekor 1852-es cseh Btk. a büntethetőség elévüléséről nem is rendelkezett (így a tett el sem évülhetett).

IV. Mire számíthatunk az esetleges "magyar ügyekben"?

Látható, hogy a két ismertetett ügyben - bár különböző okokból, de megkerülhető (ha úgy tetszik, szükségtelennek is minősíthető) volt, hogy eldöntsék, önkényes bűnüldözésnek tekinthető-e, hogy az elévülési szabályokat utóbb a felelősségre vonás lehetőségéhez igazítsák.

Erre vonatkozóan az EJEB-nek esetjogi gyakorlata tehát nincs, s kérdés, lesz-e valaha. A hasonló sérelmeket esetleg felvető magyar ügyek sorsa ezért kiszámíthatatlan. Van azonban egy további fontos szempont, ami nem a tervezett büntetőeljárások Egyezmény-konform mivoltát látszik erősíteni.

A strasbourgi panaszokat megalapozó német büntetőeljárásokra még a 90-es évek első felében, a cseh eljárásra ugyan igen megkésetten, de ott is egy már 1993-ban elfogadott törvény felhatalmazása alapján került sor. A magyar törvényhozásnak az elmúlt 21 év alatt módja lett volna hasonló szabályozásra, ám ezzel - többek között az Alkotmánybíróság döntésének tiszteletben tartása okán - mégsem élt. Mi más utat választottunk. S ezt - minthogy azóta jogállami viszonyok között csaknem egy emberöltőnyi idő eltelt - minden kurzusnak tiszteletben kellene tartania. Különösen akkor, ha - mint a mostani megismételt javaslat előterjesztői is állítják - "nem a bosszú, hanem a valóság hű feltárás" vezérli őket. A "valóság hű feltárásnak" pedig nem a büntetőjog az egyedüli, s történeti látárból talán nem is a legalkalmasabb eszköze.

⁵ Polednova v. the Czech Republic (applicatiopn 2615/10)

Ennek szellemében nehezen igazolható, hogy nálunk a hasonló büntetőperek jogi alapjait is a rendszerváltozás után közel negyedszázaddal próbálják (újra) megteremteni. Ez pedig az Emberi Jogi Egyezmény egy további sérelmét is felvetheti: Strasbourgban az "ésszerű időn belüli döntést" a tisztességes eljárás egyik meghatározó

elemének tekintik. Évtizedek passzivitására pedig nehéz elfogadható magyarázatot találni. S ha 1989 és 2012 között még az eljárások törvényes lehetősége is hiányzott, 2012 után az "ésszerű idő" fogalma más, nyilvánvalóan szigorúbb megítélés alá eshet.

Tóth Mihály
tudományos tanácsadó